

MERSİN'DE DOĞUMLA İLGİLİ ÂDETLERİN HALK HEKİMLİĞİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Folk Medicinal Investigation of Traditional Practices about Birth in Mersin

Nilgün ÇIBLAK COŞKUN¹

¹Assoc. Prof., Mersin University, Faculty of Science and Letters, Dept. of Turkish Language and Letter

ÖZET

Bu yazıda Mersin merkez ve ilçelerindeki doğumla ilgili inançlar, gelenek ve görenekler, dinsel ve büyüsel nitelikli uygulamalar halk hekimliği açısından incelenmiştir. Çalışmamızda öncelikle sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler, “doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası” olmak üzere üç ana başlıkta sınıflandırılmış, ardından bu evrelerde genellikle bebek ve anneyi korumaya yönelik halk hekimliği uygulamalarının neler olduğu, bunların nitelikleri ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca söz konusu inanç ve pratiklerin daha çok hangi çevrelerde yerine getirildiği, günümüzde sosyokültürel hayattaki değişimlere bağlı olarak halkın doğumla ilgili halk hekimliği uygulamalarına yaklaşımı da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçiş dönemleri; Doğum; Halk hekimliği; Mersin; İnanç ve pratikler

ABSTRACT

This paper investigates beliefs, customs, traditions, religious and magical applications about birth from a folk medicinal point of view in Mersin and its counties. The study first classifies information gathered from oral and written sources about birth under three headings “pre-natal, labor and postpartum.” After then, the paper explains folk-medicine applications for the baby and mother in these stages, their characteristics and functions. In addition, the paper informs the places and regions in which these beliefs and practices found, and describes people’s approach to folk medicinal practices about birth depending on the changes in modern socio-cultural life.

Keywords: Transition periods; Birth; Folk medicine; Mersin; Beliefs and practices

GİRİŞ

İnsan yaşamının “doğum, evlenme ve ölüm” olmak üzere başlıca üç geçiş dönemi vardır. Halk kültüründe bu üç aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, dinsel ve büyüsel nitelikli uygulama kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönlendirmektedir. Bu pratiklerin her birinin amacı kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda kişiyi bu evrelerde yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. İnanışa göre insan söz konusu geçişlerde, güçsüz ve zararlı etkilere oldukça açıktır¹.

Bu çalışmada insanoğlunun geçirdiği üç önemli geçişten birincisi olan doğum üzerinde durulmuş, inceleme alanı olarak da Mersin merkez ve ilçeleri belirlenmiştir. Konuyla ilgili yapmış olduğumuz ön araştırma sonucunda halk arasında daha çocuk sahibi olma isteğinden başlayıp ardından gebelik, doğum anı ve sonrasında karşımıza çıkan pek çok inanç ve pratikte halk hekimliği uygulamalarının yoğunluğu dikkatimizi çekmiş, buna bağlı olarak da çalışmamızda Mersin’deki doğumla ilgili inanç ve pratiklerin halk hekimliği bakımından incelenmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada öncelikle doğum çevresinde kümelenen halk hekimliği uygulamaları sözlü ve yazılı kaynaklardan derlenmiş, ardından söz konusu inanç ve pratiklerin doğumun hangi evresinde uygulandığı, niteliği, işlevlerinin ne olduğu üzerinde durulmuş, eğer tespit edilebiliyorsa eski dönemlerdeki şekilleri ya da kaynağı konusuna yer verilmiştir. Ayrıca söz konusu inanç ve pratiklerin daha çok hangi çevre ya da kesimde uygulandığı, günümüzdeki şekli konusunda da değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Halk kültüründe dünyaya gelen her çocuk, ailenin ve akrabalık ilişkilerinin güçlenmesi, soyun sopun devam etmesi anlamına gelmektedir. Sayının artması da gücün, dayanışmanın ve yardımlaşmanın pekiştirilmesi bakımından büyük öneme sahiptir. Bu nedenle çocuğun doğumu, sadece anne ve babayı değil, akrabaları ve komşuları da sevindirmiştir.

Doğum, kadına duyulan saygınlığı arttırdığı gibi onun toplum içindeki yerini de sağlamlaştırmaktadır. Aynı

Lokman Hekim Journal, 2011; 1 (3): 1-12

Received: 07.06.2011; Accepted: 01.07.2011

Correspondence Author: Nilgün Çıblak Coşkun, Mersin University, Faculty of Science and Letters, Dept. of Turkish Language and Letter, Mersin-Türkiye
nilciblak@mersin.edu.tr

şekilde baba da dünyaya gelen çocukla beraber aile, akraba ve yaşadığı çevrede itibar kazanmaktadır. Bu nedenle halk kültüründe daha doğum olayından önce, hatta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak çocuğun sağlıklı doğması, doğumdan sonra anne ve bebeğin her türlü tehlikelerden korunması için doğum çevresinde pek çok âdet, inanç, gelenek ve görenek kümelenmiştir. Bunlardan bir kısmı da doğrudan halk hekimliğiyle ilgilidir.

Mersin'deki doğum çevresinde kümelenen halk hekimliği uygulamaları “doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası” olmak üzere üç ana başlık altında ele alınıp incelenmiştir.

DOĞUM ÖNCESİ

Bu başlıktaki halk hekimliği uygulamaları “kısırlığı giderme/gebe kalma”, “gebelikten korunma” ve “gebe kadının kaçınmaları” başlıkları altında incelemeye alınmıştır.

Kısırlığı Giderme / Gebe kalma

Kısır kadın, özellikle kırsal çevrelerde aşağılanır, küçük görülür. Bu nedenle kadın hem gittiği yerde saygınlık kazanabilmek hem de annelik zevkini tadarak soyunun devam etmesini sağlamak için çocuk sahibi olmak ister. Bu sebeple kısırlığı gidermek, çocuk sahibi olabilmek için bazı yollara başvurur. Geleneksel çevrelerde kusur genellikle kadında arandığı için bu tür uygulamalara kadınlar başvurur.

Mersin'de çocuk sahibi olmak için gerçekleştirilen sağaltma yöntemlerini;

1. Dinî ve büyüsel nitelikli olanlar,
2. Çeşitli otlar ve köklerle, kocakarı ilaçlarıyla yapılanlar ve
3. Tıbbî yöntemler olmak üzere üç grupta ele alıp inceleyebiliriz.

Dinî ve Büyüsel Nitelikli Olanlar

Bu gruptaki uygulamaları da kendi içerisinde “yatır ve ziyaretlere gitmek” ile “hocalara ve üfürükçülere başvurmak” şeklinde ikiye ayırabiliriz.

Mersin'de söz konusu uygulamalardan her ikisiyle ilgili uygulamalara rastlanmakla birlikte özellikle birincisinin daha çok tercih edildiği gözlenmektedir. Buna göre uzun zamandır çocuk sahibi olamayan kadınlar, yatır ve ziyarete giderler. Kutlu kabul edilen bu yerlerde dua edilir, adak adanır, kurban kesilir. Gebe kalmak isteyenler genellikle Gülnar'ın Zeyne kasabasında yattığına inanılan Şıh Ali Semerkandi'nin türbesi ile Tarsus'taki Eshab-ı Kehf Ziyareti'ne gitmektedir. Zeyne'deki yatıra gidenler bir gece burada konaklar, rüyalarında çocuk sahibi olup olamayacaklarını görmeyi bekler. Ziyaretten ayrılırken de üzerlerindeki kıyafetleri burada bırakıp oradaki başka bir kıyafeti giyerler. Eshab-ı Kehf'e gidildiğinde ise mağaranın duvarına küçük taşlar atılır, taş duvarda kalırsa dileğin gerçekleşeceğine yani çocuk sahibi olunabileceğine; kalmazsa dileğin yerine gelmeyeceğine inanılır².

Yörede kimi zaman deniz de yatır gibi kutsal kabul edilir ve çocuk sahibi olmak isteyenler denize girip üzerlerinden kırk dalga aşırır³.

Mersin'de hocaya giderek muska yazdırma ve bunu hamile kalana kadar üstte taşıma da uygulanan bir başka yöntemdir. Hatta kimi zaman bu muska doğum olayının gerçekleşmesinin ardından kırk gün boyunca çocuğa takıldığı da olur³⁻⁴.

Çocuk sahibi olmak amacıyla yatırlara, türbelere, ziyaretlere gitmek kültürümüzde çok eski dönemlerden beri uygulanan bir gelenektir. Allah'ın sevgili kulları olduklarına inanılan veliler, erenler vb. din büyükleri halk tarafından kendilerine büyük bir inançla bağlanılan, saygı duyulan, buna bağlı olarak mezarlarına, türbelerine gidilerek onların şahsında dua edilen, adaklar adanan kişilerdir.

Veli kültü adı verilen bu inancın temelini Şamanizm öncesi eski Türk inançlarından olan atalar kültü oluşturmaktadır. Atanın öldükten sonra da bazı olağanüstü güçlere sahip olduğuna ve bu sayede ailesine ve geride kalanlara yardım edebileceğine inanılmasından dolayı İslamiyet öncesi dönemde Türkler, ataların ruhlarına kurban kesmiş, eşyalarını ve mezarlarını kutsal saymıştı⁵.

Mersin'de çocuk sahibi olmak isteyen kadınların yatır ve ziyaretlere giderek buralarda dileklerinin gerçekleşmesi için dua etmeleri de atalar kültünün bir uzantısı görünümündedir.

Ziyarete gitme geleneği sadece kırsal çevrelerde değil, öncelikle tıbbi yöntemlere başvurmuş ancak herhangi

bir sonuç alamamış kesimde de oldukça rastlanan bir durumdur.

Hocaya ya da din büyüğüne çocuk için muska yazdırma da dini-büyüsel uygulamalar arasında yer almaktadır.

Çeşitli Otlar ve Köklerle, Kocakarı İlaçlarıyla Yapılanlar

Halk kültüründe halk hekimliği bilgisine sahip eli işe yatkın kişilere “bakımcı, ebe” gibi adlar verilir. Bu kişiler, çocuğu olmayanları çeşitli karışımlarla hazırladıkları buğuya oturtur, kadınların karınlarını çeker ya da karnına, kasığına ilaçlar sarar, kimi zaman da çocuk yuvasını düzeltir.

Mersin’de bu kişilerin gebe kalmak isteyenlere uyguladıkları pratikler aşağıda sıralanmıştır:

- Gebe kalamayanlar bakıcıya gidip “göbek çektirme” denilen bir uygulamayı yaptırır. Bunun için bakıcı, gebe kalmak isteyen kadını yatırır, göbeğini açar, rahim bölgesindeki bazı damarları çeker ve ardından kasık bölgesinden başlayarak göbeğe doğru bir o yana bir bu yana masaj yapar. Bu uygulamadan sonra kadının gebe kalacağına inanılır^{3, 6}.
- Gebe kalmak isteyen kadın çeşitli buğulara oturtulur. Buğular birkaç şekilde hazırlanabilmektedir. Kaynatılmış sütün içine püse (çıranın yakılmasıyla elde edilen siyah katran), kızdırılmış tuğla ve kiremit atılıp kadın, bu karışımın buğusuna oturtulur. Aynı şekilde defne ve murt yaprağı ile börülcenin kaynatılmasıyla ya da keçi kılının sıcak suyun içine atılmasıyla da buğu hazırlanır⁷. Ayçiçeği bütün olarak kaynatılır, kadın bu suyun buharına oturtulur^{3, 6, 8}.
- Meyve veren ağaçların yaprakları toplanıp kaynatılır, kadın bu suyun buharına çıplak bir şekilde oturtulur, üzeri bir çarşaf ile örtülür. Bu şekilde kadın beş dakika kadar kaldıktan sonra iyice terlemiş olur, ardından sıkıca giydirilerek yatağına yatırılır. Bu uygulamanın yapıldığı günün akşamında eşyle beraber olursa hamile kalacağına inanılır^{3, 4, 9}.
- Çam sakızı, ağacından çıkarılıp bir çam parçasıyla sürtülerek toz haline getirilip süt ile pişirilir. Bu karışım, gebe kalamayan kadının adet gününden sonra bir bez içinde karnına yapıştırılarak birkaç gün bu şekilde bekletilir^{10, 11}.
- Maydanoz ve soğan zeytinyağında kavrulup üzerine yumurta kırılır, kayısı kıvamına gelen bu karışım bir tülbendin üzerine konularak adet gününden hemen sonra kadının cinsel organına sarılır. Bu uygulama üç gün üst üste gerçekleştirilir. Bu sırada kadın yataktan çıkmaz, kendisine soğuk herhangi bir şey yedirilip içirilmez. Kadının terlemesi, hararetlenmesi beklenir^{10, 12}.
- Bir başka geleneksel sağaltma yöntemi ise kadını toprağa yatırmadır. Evlilik öncesi kendisine dikkat etmeyen, soğuk suda iş yapan ya da taş gibi soğuk zeminlerde yatıp kalkan kadınların soğukladığına ve bu kişilerin zor çocuk sahibi olduklarına inanılır. Böyle kişilerin gebe kalabilmesi için bir miktar ince toprak sacın üzerinde ısıtılıp kadının yatağının üzerine serpilir, kadının göbeği bu toprakla sarılır ve akşamdan sabaha kadar bu şekilde yatması sağlanır. Hatta kadın bir gün bu toprak üzerinde yatarsa söz konusu pratiğin daha etkili olacağına inanılır³.
- Ebe ya da bakımcının uyguladığı bu yöntemlerin yanı sıra kadınlar, evlerde kendileri de birtakım çarelere başvurmaktadır. Meyve veren her türlü ağacın yapraklarının kaynatılıp içilmesi de bunlardan birisidir^{3, 10, 13}.
- Mersin’de çocuğu olmayan çiftlerde, sorun genellikle kadında aranır, dolayısıyla çocuk sahibi olmak için gerçekleştirilen uygulamalar hep kadın ile ilgilidir. Bununla birlikte kimi zaman erkeğe uygulanan pratikler de söz konusudur. Buna göre erkeğe, arı sütü, kır balı, çörek otu, zencefil otu, tereyağı, badem, fındık ve cevizden oluşan bir karışımdan sabahları aç karnına bir kaşık verilir. Bu karışımın kimi zaman kadına da yedirildiği görülmektedir^{3, 10}.

Günümüzde söz konusu çeşitli otlar ve köklerle, kocakarı ilaçlarıyla yapılanlar uygulamalar, genellikle kırsal çevrelerde yaşayıp da eğitim seviyesi düşük olan, ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan ve yaşadığı yerde herhangi bir sağlık kuruluşu bulunmayan yerlerde uygulanmaktadır. Şehirde yaşayanlar ise bu yöntemlere pek rağbet göstermemektedir.

Tıbbî Yöntemler

Kırsal çevrelerde yaşayanların gerek ekonomik durumlarının iyi olmaması gerekse geleneklerine bağlılıkları nedeniyle, özellikle kadın hastalıkları ya da çocuk sahibi olma gibi durumlarda, tıbbî yöntemlerden çok, öncelikle geleneksel sağaltma şekillerine yöneldikleri bilinen bir gerçektir. Bu durum Mersin’de

de geçerli olup şehirden uzak yerleşim birimlerinde yaşayanlar, gebe kalmak için ilk önce geleneksel sağaltma yöntemlerine başvurmakta, buradan çare bulamamaları durumunda eğer maddi durumu iyi ise şehre gidip sağlık kuruluşlarında tedavi görmektedir.

Şehirde yaşayanlar arasında ise durum tam tersi olup öncelikle tıbbi yöntemlere başvurulmakta, buradan herhangi bir sonuç alamayanlar kimi zaman geleneksel uygulamalara yönelmektedir.

Gebelikten Korunma

Halk arasında gebe kalmak, çocuk doğurmak isteyen kadınların yanı sıra gebelikten korunmak ya da çocuğunu doğurmak istemeyenler de vardır. Bu tür kadınların gebe kalmak istememelerinin nedeni yeterli sayıda çocuğunun olduğunu düşünme, ekonomik açıdan alt seviyede bulunma, çocuğuna bakabilecek bir ortama sahip olamama ya da psikolojik sıkıntılar yaşama vb. şeklinde sıralanabilir.

Mersin’de gebe kalmak istemeyen kadının uyguladığı başlıca yöntemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Sağlık ocaklarına gidilerek tıbbî doğum kontrol yöntemleri uygulanır^{13, 14}.
- Koca korunur^{3, 8}.
- Yanlışlıkla gebe kalanlar, kürtaj olur^{4, 8, 15}.
- Gebeliği sonlandırmak için soğan kabuğu kaynatılıp suyu içilir¹².
- Kına ya da lahana kaynatılarak suyu içilir^{3, 8, 14, 15}.
- Katran ya da kül suya karıştırılarak içilir⁸.

Görüldüğü üzere Mersin’de gebe kalmak istemeyen kadınların genellikle tıbbî doğum kontrol yöntemlerini kullandıkları görülmektedir. Bununla birlikte bu yöntemlerden eğitimsizlik, ekonomik vb. çeşitli nedenlerden dolayı yararlanamayan ya da yararlanmasını bilmeyen kadınlar, gebelikten korunmak ya da gebelik durumundan kurtulmak için birtakım geleneksel çarelere başvurumaktadırlar.

Gebe Kadının Kaçınmaları / Uygulamaları

Gebe kalan kadın, gebeliği süresince bebeği korumak, sağlıklı bir çocuk dünyaya getirmek için bazı davranışlardan kaçınmak durumundadır.

Mersin’de anne karnındaki çocuğu olumsuz yönde etkileyebileceği için yapılmaması gereken ve bir kısmı gerçekçi nitelik taşıırken bir kısmı da büyüsel nitelikli olan bu davranışlar şu şekildedir:

- Gebe kadın, çocuğunu düşürebileceği endişesiyle ağır ve yorucu işlerde çalıştırılmaz. Yine aynı sebeple korkutulmaz^{8, 10, 13}.
- Çocuğun ömrünün kılacağı inancıyla hamile kadın, saçını kestirmez¹³.
- Gebe kadın ciğere dokunmaz, aksi halde bebekte et beni çıkacağına inanılır^{7, 13}.
- Dalak yemez, eğer yerse gebe kadın elini neresine değdirirse bebeğin de doğduğunda aynı yerinde et beninin çıkacağına inanılır⁷.
- Bebeğin dudakları yarık ve dişleri de biçimsiz olmaması için gebe kadın tavşana bakmaz^{3, 10}.
- Bebeğin sağlıklı doğması için başvuru yöntemlerinden en önde geleni ise nazarlık takmak ya da muska taşımaktır^{3, 14, 15}.

Görüldüğü üzere yöredeki gebe kadınla ilgili kaçınma ya da uygulamaların genellikle dinî ve büyüsel nitelikli olduğu, kimi zaman da tıbbî yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Bunlardan özellikle birinci gruptaki uygulamalarda J. Frazer’in büyü kanunlarından biri olan “benzeşim (analoji) büyü”nün etkisi görülmektedir. İlkel dönem insanların birbirine benzer şeylerin aynı olduğunu düşünüp korunma çareleri olarak kötü şeylerin aynısını ya da benzerini kullanmaları, eşyanın veya canlıların benzerine yapılan bir şeyin aslı üzerinde de aynı etkiyi bırakacağına inanmaları, büyücülüğün benzeşim kanunu olarak açıklanmaktadır¹⁶. Mersin’deki gebe kadının kaçınmaları arasında yer alan saçın kılınmasıyla bebeğin de ömrünün kılacağına inanılması; bebekte de bir benzerinin oluşabileceği düşüncesiyle dalak ve ciğer ile et beni arasında bir ilgi kurulup bu besinlerden uzak durulması ya da tavşana bakınca bebeğin de tavşan gibi bir dudağa sahip olacağına inanılması bu büyüyle açıklanabilecek bir durumdur.

Yukarıda sıralanan bu uygulamaların özellikle kırsal çevrelerde bugün de yerine getirildiği, çok düzenli olmasa da gebelik süresince arada bir doktora ya da sağlık ocaklarına başvuruların da bulunduğu görülmektedir. Kent merkezlerine doğru gidildiğinde ise gebelik süresince sağlık kuruluşlarına başvurmanın daha yaygın olduğu gözlenmektedir.

DOĞUM SIRASI

Gebe kadının sancısının başlamasıyla beraber doğum hazırlıklarına başlanır. Bu aşamada karşılaşılabilecek güçlükleri gidermek, doğumun kolay gerçekleşmesini sağlamak için birçok inanç ve pratik gerçekleştirilir. Çocuk isteğinden başlayıp aşerme ve gebelik aşamalarından geçerek yeni bir canlının dünyaya geleceği bu an, söz konusu sürecin en önemli noktasıdır. Doğum anında başvurulan yöntemlerin temelinde de anne ve bebeğe herhangi bir zarar gelmesini önlemek düşüncesi yatmaktadır.

Mersin halk kültüründe de, diğer yörelerde olduğu gibi, doğum olayının sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Kırsal çevrelerde kadın normal doğum yapacaksa ve hastane de uzaksa doğumu, genellikle evlerde "ara ebe" adı verilen kişiler gerçekleştirmektedir. Böyle durumlarda kadının doğum yapacağı odaya sadece ebe ve ona yardımcı olacak kadın alınmakta, diğerleri dışarıya çıkartılmaktadır. Doğum öncesi ise sıcak su, temiz havlu ve çarşaf, makas, pamuk, alkol vb. araç gereçler hazır edilmektedir.

Mersin'deki doğum olayındaki halk hekimliği uygulamalarını üç başlıkta inceleyebiliriz:

Dinî ve Büyüsel Nitelikli Olanlar

- Doğumun kolay gerçekleşmesi için doğum sırasında kadına okunmuş su içirilir^{8, 15}.
- Doğum yapacak kadının saçları örgülüyse, doğumun kolay gerçekleşmesi için saçları açılır³.
- Doğum sırasında evde bulunan kapalı makasın ağzı açılır^{3, 7, 9}.
- Kadın zor doğum yapıyorsa, kocası karnının üzerinden geçirilir ya da kocası tarafından kadının ayakları silkelenir^{8, 9}.
- Kadın doğumda zorlanıyor ve suyu bir türlü gelmiyorsa uzakta bir yerde silah sıkılır^{3, 4, 14}.
- Beklenen günde doğum yapmayan ya da doğumu birkaç gün geciken kadınlara devenin on iki ayda yavrulması göz önünde bulundurularak "Senin çocukta deve cinsi var, on ay oldu hâla doğmadı." denilir. Böyle kadınlara, doğumun hemen gerçekleşmesi için deve çanının içinde su içirilir³.

Mersin halk kültüründe tespit ettiğimiz doğum anında kadının örgülü saçlarının açılması ya da kapalı makasın açık konuma getirilmesi, uzakta silah atılması vb. pratikler Türkler arasında eskiden de mevcuttur. Nitekim Yakutlarda doğumu olumsuz etkileyebilir düşüncesiyle kiler ve ev sandıkları hep açık bırakılır. Altay Türklerinde ve Kırgızlarda, doğumu tecrübeli bir ebe (ineci) yaptırır. Kadın çok ıstıraplı bir doğum gerçekleştiriyorsa albastı ya da al karısı adı verilen kötü ruhun lohusaya musallat olduğuna inanılır ve bu kötü ruhu korkutup kaçırmak için erkekler toplanıp "hay, huy!" şeklinde bağırıma başlar, tüfek ile havaya ateş ederler¹⁷. Gürültü yapmak, silah atmak gibi bu uygulamaların temelinde anneye ve doğacak çocuğa kötülüğü dokunabilecek olağanüstü zararlı varlıkları kaçırma amacı yatmaktadır.

Dini büyüsel nitelikli söz konusu sağaltma yöntemleri Mersin'de daha çok kırsal çevrelerde karşımıza çıkmakta ve söz konusu uygulamalarda dinin ve büyü'nün gücünden yararlanarak doğumu kazasız belasız atlatma düşüncesi yatmaktadır.

Çeşitli Otlar ve Köklerle, Kocakarı İlaçlarıyla Yapılanlar

Bu gruptaki uygulamalarda çeşitli karışımlarla hazırlanan ilaçlardan ziyade doğumu kolaylaştırmak için ısıtılmış toprak ya da masaj için zeytinyağı vb. kullanılmakta, bu uygulamaları da bu konuda tecrübeli kişiler gerçekleştirmektedir.

- Doğumu kolaylaştırmak için gebe kadın evin içinde yavaş yavaş dolaştırılır^{3, 4, 14}.
- Kadının sancısı başladığında bir miktar kum ya da toprak, sacda ısıtılır ve kadının altına serpilir. Bu şekilde kadının rahmi ısınır ve doğuma hazır hale gelir. Kum ya da toprağın, kadını ve bebeğini mikroptan koruyacağına da inanılır. Bu yolla doğum anında rahimden gelen su, kan gibi sıvı şeyler toprakta kalarak etrafın kirlenmesi de engellenmiş olur^{3, 4, 9, 15}.

- Kadın zor doğum yapıyor ve sancısı da çok oluyorsa, zeytinyağıyla karnı hafifçe ovulur^{3,9,15}.
- Zor doğum yapan kadınlara “içeye çekme” adı verilen bir pratik uygulanır. Bunun için yörede gök keçi denilen ve maviye yakın gri renkli bir keçi türü kesilir ve sıcaklığı kadının belinden aşağısı bu hayvanın derisiyle sarılır. Derinin sıcaklığıyla kasları gevşeyen kadın, kolay doğum yapar^{3,4}.

Yukarıda sıralanan bu uygulamalardan büyük bir çoğunluğu gerçekçi nitelik taşımaktadır, ancak “içeye çekme” geleneğinde olduğu gibi, hem gerçekçi hem de büyüsel nitelik taşıyan pratikler de vardır. Burada kullanılan keçinin özellikle gök renkli olması, mavi renginin insanlarda bıraktığı olumlu etki ya da ilahi gücün gökyüzünde tasavvur edilmesiyle açıklanabilir. Diğer taraftan doğumu kolaylaştırmak için bir hayvan postunun kullanılması ve derinin sıcaklığıyla kasların gevşetilmeye çalışılması ise gerçekçi bir nitelik taşımaktadır.

Doğumu kolaylaştırmaya yönelik uygulanan bu yöntemler daha çok köylerde, şehir merkezlerinden uzak yerleşim birimlerinde ya da yaylalarda yaygındır.

Tıbbi Yöntemler

Mersin’de şehir merkezinde yaşayanlar doğumu, doğumevlerinde ya da diğer sağlık kuruluşlarında gerçekleştirmektedirler. Bununla birlikte kırsal çevrelerde de gebeliğin zor gerçekleştiği ya da bebeğin doğum pozisyonuna gelemediği durumlarda ise mutlaka bir sağlık kuruluşuna başvurulduğu görülmektedir.

Yukarıda “dini büyüsel nitelikli, kocakarı ilaçları ve tıbbi yöntemler” olmak üzere üç başlıkta incelediğimiz sağaltma yöntemleri, sosyokültürel hayatımızdaki değişimlere bağlı olarak geçmişten günümüze değişime de uğramıştır. Daha evvelki dönemlerde evlerde doğum yapma ve doğum anında dini-büyüsel pratikleri ya da çeşitli geleneksel yöntemlere başvurma daha yaygın iken, okuryazarlık oranının artması, köy ile şehir arasındaki iletişimin kolaylaşması, sağlık kuruluşlarının yaygınlık kazanması vb nedenler dolayısıyla günümüzde artık bu uygulamalara pek rağbet gösterilmediği tespit edilmiştir. Buna karşılık kent merkezlerinden çok uzak kalan ve bugün de ulaşım zorluğu çekilen bazı yerleşim birimlerinde bu gelenekler eskiden olduğu gibi sürdürülmeye çalışılmaktadır.

DOĞUM SONRASI

Çocuğu Tuzlama / Ballama

Mersin’de bebek doğduktan hemen sonra, pişik olmaması ve büyüdüğünde terinin kokmaması için tuzlanması, kimi zaman da teni yumuşak ve pürüzsüz olması için ballanması geleneği vardır.

- Ebe ya da bir akraba, bir miktar tuzu tülbentten geçirip bebeğin koltuk altlarına, boynuna, kulak arkası gibi yerlerine sürer. Bebek bu şekilde beş on dakika bekletilip ardından yıkanır^{8,9,13-15-14}.
- Tuzlama işlemi bazen bir suyun içine bir miktar tuz atılması ve bebeğin bu suyla yıkanması şeklinde de gerçekleştirilebilir^{3,13}.
- Tuzlamanın ardından bebeğe, teninin güzel olması için bal, bal yoksa pekmez sürülür. Bu şekilde beş dakika bekletilen bebek, daha sonra yıkanıp kundağına sarılır^{8,9,15}.

Doğumdan hemen sonra çocuğun tuzlanması ya da ballanması geleneğine köylerde bugün de rastlanmakla birlikte kent merkezlerinde ya da doğumun hastanede yapıldığı durumlarda artık bu uygulamaya başvurulmadığı görülmektedir.

Lohusalık Dönemi

Halk arasında yeni doğum yapmış kadına “lohusa, loğsa, doğazkesen, emzikli, nevse” gibi adlar verilir. Doğumdan sonra annenin yatakta kalma süresi kadının fizyolojik durumuna, doğumun güç ya da kolay oluşuna, iklime, çevre koşullarına, ailenin ekonomik durumuna, gelinin sevilip sevilmemesine bağlı olarak değişebilmektedir. Hastanede yapılan doğumlarda ise bu süre doktorlar tarafından belirlenir, ayrıca çalışanlar için hem doğum öncesi hem de sonrası izin ya da rapor verilmektedir. Doğum, kadının bünyesinde önemli bir sarsıntı meydana getirdiği için bir süre dinlenmesi zaruridir. İşte bu dinlenme zamanı kentlerde doktor raporlarıyla kırsal çevrelerde ise gelenekler aracılığıyla belirlenmektedir¹. Bu durum Mersin için de söz konusudur.

İnceleme alanı Mersin’deki lohusalık dönemiyle ilgili sağaltma yöntemleri şöyledir:

- Lohusa ve bebeğine nazar değmemesi için “çaltı” adı verilen bitkinin taneleri bir ipe dizilip bebeğin omuzuna ya da görünen bir yerine asılır^{3,8}.
- Lohusa adetliken bebeğin yüzüne bakmış ve bebekte de yaralar çıkmışsa, bebeğin iyileşebilmesi için annenin adet bezinin yıkandığı suyla yıkanması gerekir¹⁰.
- Lohusalık döneminde sütün bol olması ve çekilmemesi için anne canının her istediğini yemelidir. Umduğunu yani istediğini yiyemeyen anne “umma” olur yani sütü çekilir, göğüsleri şişer. Böyle durumlarda anne ocağa götürülür. Ocaklı, umma olan kadın yerde otururken haberi olmadan arkasına bir tekme atarak onu korkutur. Ardından yemesi için arasında soğan bulunan bir parça ekme vererek “umduğun umacağın bu olsun” der. Korkutulan lohusanın bu yolla sütünün geri geleceğine inanılır^{11,13}.
- Lohusaya humma olmaması için on beş gün boyunca fazla su içirilmez. Lohusa humma olmuş ise gök renkli bir bezin üzerine pekmez sürülüp bu bez başka bir lohusa tarafından humma olan annenin başına bağlanır³.

Lohusalık dönemindeki nazara karşı nazarlık taşınması, bebeğin yüzünde çıkan lekelerin belirli bir nedene bağlanarak tedavisi için ilginç bir yöntem başvurulması, sütü çekilen kadının ocağa götürülmesi, humma olan lohusayı bir başka lohusanın tedavi etmesi vb. uygulamalar hep büyüsel bir nitelik taşımaktadır.

Albasması

Halk arasında lohusa ve bebeğine musallat olan, onlara hastalık ya da ölüm getirdiğine inanılan kötü ruha “alkarısı, alanası, alkızı vb.” adlar verilir ve bu kötü ruhun meydana getirdiği olumsuz duruma ise “albasması” denilir.

İnsan-hayvan karışımı bir görünümde olduğu bildirilen bu öldürücü dev ya da cin, “uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde bir dudağı gökte, bazen zenci suratlı, memelerini masallardaki devler gibi omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir yaratık” şeklinde tanıılır. Lohusalara ve bebeklerine sataşan bu varlıktan korunmak için lohusalar yalnız bırakılmaz. Alkarısını yakalamak ve etkisiz hale getirmek için çeşitli yöntemlere başvurulur. Buna göre alkarısının bir yerine iğne, çuvaldız batırıldığında ya da bu varlığın üzerine zift döküldüğünde alkarısı elindeki ciğeri hemen sahibine iade eder, kendisini yakalayan da ocaklı olur. Bu gibi şahıslara kimi zaman “alcı” da denir. İnanışa göre alkarısı, alcı ya da alcının soyundan herhangi birine dokunmaz, bunun yanı sıra üzerlerinde alcıya ait bir eşya bulunduranlara da bir kötülük yapamaz¹.

Mersin halk inanışına göre albasmasında annenin gözüne korkutucu varlıklar görünür ve kendisine ağırlık çöker. Böyle durumlarda dili tutulur, kulağı sağır olur. Bunu önlemek için anne ve bebeği doğumdan sonra kırk gün yalnız bırakılmaz.

Mersin’deki alkarısıyla ilgili diğer inanışlar ise şu şekildedir:

- Lohusa kadına albasmaması için başucuna bir elek içinde soğan, ayna, çuvaldız ve Kur’an konur^{3,8,12,14,15}.
- Lohusa ve bebeğinin yastığının altına makas, bıçak gibi metaller konulur. Kötü ruhların bu tarz kesici metallere korkup buralara uğramadığına inanılır¹¹.
- Lohusanın başına kırmızı renkli bir yemeni bağlanır, kadına ve bebeğe sürme çekilir^{3,8,13,15}.
- Bebeğe muska takılır^{7,12,15}.
- Alkarısı, lohusanın ciğerini alırsa lohusaya al basar⁷.
- İki komşu kadın aynı anda doğum yapmış ise bebeklerin üzerine mutlaka al örtü örtülür. Bu iki kadın birbirini ziyaret ederse “albastı” olurlar. Böyle durumlarda çocuk süttten kesilir, gündün güne zayıflar, hatta sonu ölüme kadar gidebilir^{4,9,15}.
- Albasmadan dolayı bayılan kadına, kırmızı bir tülbent yakılıp dumanı burnunda tütürülür ya da soğan kesilip koklatılır^{3,10,12}.

Görüldüğü üzere bu uygulamaların tamamı dini-büyüsel nitelik taşımakta ve söz konusu pratiklerle anne

ile bebeğine zarar verecek olan alkarısını uzaklaştırarak onu etkisiz hale getirmek amaçlanmaktadır.

Alkarısı ile ilgili inanışlara sadece günümüzde değil eski Türk kültüründe de rastlanmaktadır. Eskiden olduğu gibi bugün de Kırgız-Kazak Türklerinde alkarısının, keçi ya da tilki suretinde görüldüğüne ve "ocaklı"dan başka kimseden korkmadığına inanılır. Bu ruh genellikle lohusalara musallat olur ve onların ciğerini alıp suya atarak ölümlerine neden olur. Topuluğun dini lideri baksı ya da ocaklı, alkarısının aldığı ciğeri yerine koymasında etkili kişilerdir. Alkarısı ile ilgili inanışlar Başkurlarda ve Altaylılarda da benzerdir. Bu kötü ruh, ocaklının yanı sıra demirciden ve tüfek sesinden de korkar¹⁷. Aynı şekilde Mersin halk kültüründe de alkarısının demir parçası ya da iğneyle yakalanabileceği inancıyla lohusa ve bebeğinin yatağına çuvaldız, iğne, makas, bıçak ya da ayna gibi metal parçalarının konulduğu; kırmızı renkten korktuğu için lohusanın başına kırmızı yemeni örtüldüğü ya da albasmasından bayıldığına kırmızı tülbindin dumanının burnunda tütürüldüğü görülmektedir. Alkarısının al renkle uzaklaştırılmaya çalışılması benzeşim büyüsünün bir örneğidir. Lohusa ve bebeğinin bulunduğu odaya Kur'an konulması ise İslamiyet'ten sonra uygulamaya konulan bir pratik olup dini uygulamalar ile büyüsel işlemlerin bir arada yürütülmesini göstermesi bakımından önemlidir.

Alkarısıyla ilgili Mersin halk kültüründe yer alan söz konusu uygulamalar, günümüzde özellikle kırsal çevrelerde geçerliliğini korumakta, şehir merkezlerine doğru gidildiğinde ise bunlardan büyük çoğunluğunun artık yerine getirilmediği görülmektedir. Özellikle doğumevlerinde ya da hastanelerde doğum yapanlar bu tür ortamlarda birçok lohusanın bir arada bulunduğunu, buradaki anne ve bebeğine albasması gibi bir olayla karşılaşmadığını belirtmekte, bununla birlikte yeni doğum yapan kadının başına kırmızı yemeni yerine kırmızı kurdele bağlama geleneğinin bulunması ise dikkati çekmektedir.

Kırk Basması

Lohusa ve bebeğinin doğumdan sonraki kırk gün içinde hastalanmasına "kırk basması" adı verilir. Bu süreçte anne ve bebeği zararlı etkilere açık olduğu için evden dışarı çıkartılmaz, gelen misafirlerden korunmaya çalışılır.

İnceleme alanındaki kırk basmasıyla ilgili inanışlar şöyledir:

- Kırkı çıkmayan iki kadın bir araya gelirse her ikisi de kırk basması olur. Bunu önlemek için kırklı iki kadın bir araya getirilmez^{3, 7, 8}.
- Aynı anda doğum yapan kadınların çocuklarının kırkı birbirine karışmaması için söz konusu lohusalar iğne ve iplik değiştirirler^{3, 4, 12}. Kimi zaman ise ekmek değiştirirler^{3, 10, 11}.
- Aynı zamanda birden çok kadın doğum yapmışsa çocukların kırkı birbirine karışmaması için göbek bağını kesen makasın ağzı kapatılır, ayrıca bir asma kilit alınıp kilitli konuma getirilir. Makasla kilit birbirine bağlanır ve duvara asılır. Bebeklerin kırkı çıkana kadar bu kilit ve makas bulunduğu yerden kaldırılmaz^{3, 10}.
- Bebeklerin kırkının karışmaması için bebeklerin ilk bezi eşige, kapı altına konulur^{3, 10}.
- Kırk basmasını engellemek için bebeğin yatağına nazar boncuğu asılır^{3, 9, 10, 13}.
- Kırkı çıkmayan iki kadının bir araya gelmesiyle meydana gelen kırk basmasından kurtulabilmek için "emişme" adı verilen gelenek uygulanır. Bunun için bebeklerin birbirlerinin annelerinden süt emmesi sağlanır, ancak bu duruma her iki kadının da razı olması gerekir. Eğer bebeği hastalanmayan kadın buna razı olmazsa, kimi zaman sağlıklı bebeğin belediği çalınır ve bu belek hasta çocuğun altında kullanılır. Bununla birlikte bu uygulama, belediği çalınan bebeğin ölebileceğine inanılması dolayısıyla, kimi zaman aileler arasında düşmanlığın oluşmasına neden olabilir^{3, 10, 11}.
- Yeni doğum yapmış bir evden soğan, acı biber, çiğ süt gibi yiyecekler alınıp verilmez. Eğer acı bir yiyecek alınmışsa ya da verilmişse çocuğun da acı yaşayacağına inanılır, çiğ süt alışı yapılmışsa o hayvanın süttten kesileceğine inanılır^{3, 4, 15}.
- Kırklı kadın ve bebeği mezarlıktan geçirilmez^{3, 7, 10, 12, 13, 15}.
- Doğum yapan kadının evinin yakınından düğün alayı ya da cenaze geçirilmez. Zorunlu hallerde lohusa ve bebeği evden çıkarılıp yolun yukarısında kalacak bir yere götürülür^{7, 11, 13}.
- Yeni doğum yapan kadının evine, cenaze evine giden birisi gelirse lohusa ve bebeğine kırk basar. Bunun

için bir çarşamba günü o ölünün mezarından bir miktar toprak alınır, bu toprak suya katılır, kırk basan çocuk bir dört yol ağzına götürülerek burada topraklı suyla yıkanır, daha sonra ardına bakmadan eve getirilir^{3, 15}.

- Kırk basması durumunda üç çarşamba, yatır ve ziyaretlere gidilir^{3, 10, 15}.

Görüldüğü üzere kırk karışmasını engellemek amacıyla kırklı kadınların iğne-iplik ya da kimi zaman ekmek değişimleri, kırk karışması durumunda emişme geleneğinin uygulanması, emişmeye razı olunmadığı zamanlarda çocuğun belediyle gerçekleştirilen uygulamalar vd. tamamıyla dini-büyüsel nitelik taşımaktadır. Bu uygulamalarda özellikle temas büyüğü ön plana çıkmaktadır.

Temas büyüğünde birbiriyle bağlantılı ve ilişkili şeylerin, fiziksel temas ortadan kalktıktan sonra da uzaktan birbirlerini etkileyebileceği düşünülmektedir. Bir başka deyişle bir şeyde bulunan güç, o şeyin başka nesnelere teması dolayısıyla bir dereceye kadar onlara da geçeceği temeline dayanmaktadır¹⁸. Burada kırklı kadınların kendilerine ait bir şeyi birbirleriyle değişimleri, hasta bebeğin sağlıklı bebeğin beziyle tedavi edilmeye çalışılması ya da kırk karışmasını engellemek için bebeğin ilk bezinin eşige konulması, bu yolla kırklı başka kadın ve bebeğinden kaynaklanabilecek hastalık halinin önlenmeye çalışılması, temas büyüğüyle açıklanabilecek pratiklerdir. Aynı şekilde lohusanın düğün ya da cenaze alayından uzak tutulması da kalabalık arasındaki kişilerde mevcut hastalıkların, kötülüklerin lohusaya da bulaşmasını engellemek düşüncesiyle gerçekleştirilen temelde de temas büyüğüyle ilgili olan pratiklerdir.

Lohusa ve bebeğine yönelik kötülükleri engellemek amacıyla kapalı konumdaki makasla kilidin muhafaza edilmesi, yeni doğum yapılan evden acı ya da çiğ yiyeceklerin dışarıya verilmemesi ise benzeşim büyüğüyle ilgilidir. İnanişaya göre benzer benzerini beraberinde getirecek, dolayısıyla aile acı bir olay yaşayacaktır.

Günümüzde kırk basmasıyla ilgili pratikler özellikle kırsal çevrelerde uygulanmaya devam etmektedir. Şehir merkezlerinde ise kırklı kadın ile bebeğinin kırk gün boyunca pek dışarıya çıkartılmamaya çalışıldığı, özellikle bebeklerin "hayırlı olsun"a gelen ziyaretçilerden korunmaya çalışıldığı bu düşünceyle yataklarına ya da kıyafetlerine nazar boncuğu asıldığı görülmektedir.

Çocuğun Sağlıklı Yaşaması

Mersin'de doğum sonrası hayatını kaybetme tehlikesi olan ya da bazı rahatsızlıkları bulunan çocuklar için de halk hekimliği yöntemleri vardır. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz:

- Çocuğu yaşamayan, doğumdan sonra ölen kadınlara "tıbıkalı" adı verilir. Bu tür kadınların lohusayı ziyaret etmesi istenmez, eğer bu durum gerçekleşirse lohusanın bebeğinin öleceğine inanılır^{7, 13}.
- Tıbıkalı olan kadınlar çocuklarının yaşamaları için yatır ve ziyaretlere gider, bunun yanı sıra çocukları yedi yaşına gelene kadar saçlarını uzatıp her yıl kurban kestikleri de olur^{7, 13}.
- Aile, daha önce doğan bütün kardeşleri ölen çocuğun yaşamaları için, çocuğun saçını yedi yaşına kadar kestirmez ve çocuğa yeni aldığı hiçbir kıyafeti giydirmez. Çocuk, yedi yaşına geldiğinde saç kesilir ve artık yeni kıyafetler giyebilir^{3, 8, 14, 15}.
- Ağlaması hiç durmayan bebeklere nazar değdiğine inanılır, böyle durumlarda ocağa gidilip kurşun döktürülür. Ayrıca nazara karşı hocaya muska yazdırılır ya da bebeğin omzuna nazarlık takılır^{6, 14}.
- Teninin rengi sararan çocukların sarılık olduğu düşünülür. Bu hastalığı tedavi etmek amacıyla bebeğin üzerine sarı renkli bir tülbent örtülür ya da yatağının başına yedi adet sarımsak ile yedi adet kuru üzüm bir ipe dizilip asılır^{3, 4, 10}.
- Bebek, vücudu ve bacakları düzgün olsun diye gövdesi ve bacakları "bebek bağı" adı verilen bir kumaş parçasıyla sıkıca sarılır^{3, 13}.
- Bebeğin gözlerine, güzel olması ve mikrop kapmaması için sürme çekilir^{7, 11, 13}.
- Sancısı olan bebeklere, kekik ya da nane kaynatılır ve birkaç damla içirilir^{3, 15}.
- Ateşlenen bebekler, sirkeli suya batırılmış bir bezle sarılır¹⁰.

Yukarıda sıralanan pratiklerden son dördü gerçekçi bir nitelik taşımakla birlikte özellikle sancı için nane ya da kekikten yararlanma; ateşlenme durumunda sirkeli su kullanma tıbbi yöntemler arasında yer

almaktadır. Diğerleri ise dini büyüsel nitelikli uygulamalar olduğu ve bunlarda da temas büyüğü ile benzeşim büyüğünden yararlanıldığı görülmektedir.

Aydaş Çocuk (Hastalıklı, Sıska Çocuk)

Yeni doğan bebeğin, zaman içinde kilo alması, boyunun uzaması, gelişmesi beklenir, ancak beklenen şekilde gelişemeyen, çelimsizleşen, hastalıktan kurtulamayan çocuklara “aydaş çocuk” denilir.

- Mersin’de kırk karışması sonucunda çocuğun aydaş olacağına inanılır. Bunun yanında iki kırklı kadından birisi, diğerine herhangi bir kötülük yapmak istediğinde, onun çocuğunun bezini çalıp bu bezi regl döneminde kullanırsa bezi çalınan çocuk aydaş olur^{3, 11}.

Aydaş çocuğu tedavi etmek için uygulanan inanç ve pratiklerden bazıları şunlardır:

- Bir çarşamba günü aydaş ocağına gidilip “aydaş aşı pişirme” işlemi uygulanır. Bunun için ocaklı, dört yol ağzında bir ocak kurup üzerine büyük bir kazan koyar. Çocuk, üstündeki kıyafetler çıkartılarak içi boş ve altında ateş yanmayan bu kazanın içine konulur. Kadınlardan birisi sanki oradan tesadüfen geçiyormuş gibi yaparak ocaklıya “Ne pişiriyorsun?” diye sorar. O da “aydaş aşı” diye cevap verip kazanın altına bir odun parçası yerleştirir. Karşılıklı bu konuşma ve ocağa odun koyma üç kez tekrar edilir. Daha sonra ocaklı önceden hazırladığı suyu kazanın içindeki çocuğun başından aşağıya döker. Bu uygulamanın ardından çocuk, elbiseleri orada bırakılarak annesi tarafından arkasına baktırılmadan eve götürülür. Dört yol ağzında gerçekleştirilen bu uygulama üç çarşamba tekrar edilir. Bazen bu pratiğin üç yol ağzında uygulandığı da görülür^{3, 7, 13}.
- Bir deve kemiği bulunur ve çocuk, başının üzerinde bu kemik tutularak üç yol ağzında yıkanır¹¹.
- Aydaş çocuk, kökü dışarıya çıkmış ulu bir ağacın kökünden geçirilir¹².
- Aydaş çocuk yatır ve ziyaretlere götürülür^{3, 4, 8}.

İnceleme alanındaki aydaş çocukla ilgili uygulamalar, dini-büyüsel nitelik taşımaktadır. Burada ocaklıya çarşamba günü gidilmesi ya da çocuğun çarşamba günü yol ağzında sembolik olarak yıkanması, halk kültüründe hastalıkların tedavisinde söz konusu günün önemini göstermektedir. Çocuğun üç ya da dört yol ağzında yıkanmasının sebebi ise aydaş çocuğa bu yollardan geleceğine inanılan şifa; güç ve enerji beklentisidir. Elbiselerin yol ağzında bırakılması, hastalığın da elbiselerle birlikte burada bırakılacağı inancıyla ilgilidir. Çocuğun arkasına bakmasının engellenmesi ise hastalığın ya da kötü ruhun çocuğu takip ederek tekrar ona geçmesini önlemek için gereklidir.

Deve kemiği de çocuğun şifa bulmasına yardımcı olması için kullanılmıştır. Aydaş çocuğun ağaç kökünden geçirilmesi de ağacın kutsal kabul edilmesinden dolayı ondan yardım bekleme inancıyla açıklanabilir.

Hayatın ve ebediliğin sembolü olan ağaç çok eski dönemlerden bu yana kült konusu olmuş; kutsal sayılmıştır. Eski Türklerin ulu ve yaşlı ağaçlara adaklar adayıp kurbanlar kestikleri, onlardan dilekte buldukları bilinmektedir¹⁹. İnceleme alanında aydaş çocukların tedavisinde ulu ağaçlardan yararlanması eski Türklerde yaygın olarak varlığını sürdürmüş ağaç kültünün günümüzdeki izi olmalıdır.

Hasta çocukların tedavi amaçlı yatır ve ziyaretlere götürülmesi ise, daha evvel doğum öncesi bölümde “kısırlığı giderme” başlığında değinildiği üzere, atalar kültünün uzantısıdır.

Yürüyemeyen Çocuk

Halk kültüründe zamanında yürüyemeyen ya da düzgün yürüyemediği için sürekli düşen çocuklar için bazı pratikler uygulanır.

- Mersin’de bu tür çocukların yaşlıları gibi yürümelerini sağlamak amacıyla “köstek kesme” ya da “duşak kesme” adı verilen dini büyüsel pratikler gerçekleştirilir. Bunun için çocuk bir yokuşa çıkarılır. Ayaklarının arasına köstek adı verilen, üzerine kuru incir lokum gibi yiyeceklerin dizildiği ince bir ip parçası bağlanır. Köyün gençleri, çocuğun bacağı arasındaki bu yiyecekleri yiyebilmek için birbiriyle yarış ederler, önce gelen ipi kırar, sonra hep birlikte bu yiyecekleri paylaşırlar¹³. Bazen bu ipe bir ekmek parçasının geçirildiği ve çocuğun da sokak aralarında dolaştırıldığı, bu sırada yanına bir köpek salındığı, çocuğun da kaçmak için hızlı yürürken ya da koşarken bu ipi kıldığı, ekmeği de köpeğin yediği olur. Korkarak kaçan çocuğun bu yolla bacaklarının açıldığına inanılır^{3, 7, 13}.
- Yürüyemeyen çocuk, bir cuma günü sala verilirken evin dış kapısının önünde kollarından tutularak

sallanır ve sallama sırasında “salladım salaya karşı, yürüsün Mevla’ya karşı” denilir^{9,10}.

- Kurban bayramında yedi evden kurban edilen hayvanın bacakları alınıp bunlar pişirilir ve suyu çocuğa içirilir^{3,11}.

Dini büyüsel nitelikli bu uygulamalarla çocuğun yürümesini engelleyen bağlar koparılmak istenir.

Konuşamayan Çocuk

İnceleme alanında zamanı geldiği halde bir türlü konuşamayan çocuk için çeşitli pratikler gerçekleştirilir:

- Zamanında konuşamayan çocuğa kafes bülbülünün su çanağından su içirilir^{7,13,15}.
- Kurban bayramında yedi evden kurban dili alınıp pişirilir ve konuşamayan çocuğa yedirilir^{3,15}.
- Abdest alınan ırbıktan çocuğa su içirilir⁹.
- Üç cuma nisan yağmuru içirilir¹⁵.
- Yörede “alakabak (çığırktan)” adı verilen, dış görüntüsü alacalı olup öttüğünde çok ses çıkartan kuşun eti pişirilerek çocuğa yedirilir¹³.

Özellikle kırsal çevrelerde uygulanan dini büyüsel pratiklerle çocuğun konuşacağına inanılır.

Huy Kesme

Mersin’de çocuğun çok ağladığı, sürekli yaramazlık yaparak çevresindekileri huzursuz ettiği durumlarda “huy kesme” adı verilen pratik uygulanır.

- Bu huyundan vazgeçirilmek istenen çocuk bir süre kazan altında tutulur^{11,13}.
- Kanı karışmamış yani akraba olmayan bir kişi, kendi ayakkabısıyla bir çarşamba günü çocuğun ağzına hafif hafif üç kez vurur^{7,11,13}.

Dini-büyüsel nitelikli bu uygulamalar köylerde yer yer uygulanmakla birlikte kent merkezlerinde geçerliliğini kaybetmiştir.

SONUÇ

İnsanoğlunun yaşamındaki ilk geçiş dönemi olan doğum, hem aile hem akrabalar için hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen çocuk, anne ve babaya toplum nazarında saygınlık kazandırdığı gibi soyun devamını da sağlamakta, akrabalık ilişkilerinin ve dayanışmanın pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle halk kültüründe doğuma ayrı bir önem verilmiş ve çevresinde birtakım inanç ve pratikler kümelenmiştir.

Mersin halk kültüründe kadının gebe kalma isteğinden başlayarak doğum sonrasına kadar “doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası” olmak üzere üç gruba ayırabileceğimiz çeşitli halk hekimliği uygulamaları mevcuttur. Söz konusu pratiklerin temel amacı anne ve bebeğini, bu dönemde yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumak, onların bu süreci sağlıklı bir şekilde atlattıklarına yardımcı olmaktır.

Mersin merkez ve ilçelerindeki doğumla ilgili halk hekimliği uygulamaları incelendiğinde bunların “dinî ve büyüsel nitelikli olanlar; çeşitli otlar ve köklerle, kocakarı ilaçlarıyla yapılanlar ve tıbbî yöntemler” olmak üzere üçe ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan ilk ikisinin geçmişten günümüze uygulanmaya geldiği, hatta birinci gruptakilerin birçoğunun kaynağının İslamiyet öncesi döneme kadar uzandığı görülmektedir.

Bugün dini büyüsel uygulamalar ile halk arasında kocakarı yöntemleri denilen pratiklerin, köy-kent arasındaki ulaşımın kolaylaştırılması, okuryazarlık oranının artması, kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanması, sağlık kuruluşlarının yaygınlaştırılması vb. gelişmeler nedeniyle eskiye oranla kısmen zayıfladığı, insanların doğum konusunda tıbbi yöntemlere başvurduğu gözlenmektedir. Ancak kent merkezlerinden uzak yerleşim birimlerinde yaşayan, eğitim seviyesi düşük, ekonomik bakımından sorunlar yaşayan kesim arasında tıbbi yöntemler dışında kalan uygulamaların oldukça yaygın olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kesimde büyüklerinden görerek öğrenilen sağaltma yöntemleri sorgulanmadan doğru kabul edilmekte, sonuçlarının olumlu olacağı konusunda büyük bir inanç beslenmektedir.

Kent merkezlerine doğru gidildiğinde ise burada çocuk sahibi olmayı istemekle başlayıp doğumun

gerçekleştiği döneme kadar sağlık kuruluşlarına giderek tıbbi yöntemlere başvurma öncelik taşımaktadır. Bununla birlikte tıbbi yöntemlerden herhangi bir sonuç alınmadığı durumlarda insanlar, gerek dini inançlarına göre gerekse mantığına uygun gelip gelmemesine göre dini büyüsel uygulamalar ile geleneksel kocakarı ilaçlarını da deneyebilmektedirler. Bunlar arasında çocuk sahibi olmak için yatırı ve ziyaretlere gitmek, gebe kadının bazı yiyeceklerden uzak durması ya da görünümünden dolayı bazı canlılara bakmak istememesi, lohusalık döneminde birtakım tedbirlerin alınması, nazara karşı nazar boncuğu ya da muska taşınması vb. pratikler önde gelmektedir. Tıbbi açıdan olumlu sonuç alınmadığı durumlarda bu tür uygulamalar, insanlara yeni bir ümit vermekte, bu da kendilerine psikolojik bir rahatlama sağlamakta, ayrıca gelenekte yer etmiş ve yüzyıllardır uygulanmış pratiklerin bilinçaltında bıraktığı etkili güç nedeniyle yaşatılması da sağlanmaktadır.

BİLGİ: Bu çalışma 11-14 Mayıs 2011 tarihinde Mersin’de düzenlenen VII. Lokman Hekim Günleri kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Örnek, S.V., Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.131-144.
2. Çıblak, N., Mersin Tahtacıları -Halkbilimi Araştırmaları-, Ürün Yayınları, Ankara, 2005, s.166.
3. Esmâ Deveci, 1960, Silifke, ortaokul, ev hanımı, Kabasakallı Köyü / Silifke.
4. Nazlı Eskiaba, 1945, Çömelek Köyü, ilkokul, ev hanımı, Çömelek Köyü /Mut.
5. Ocak, A.Y., Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.12.
6. Fatma Özdemir, 1961, Anamur, ilkokul, ev hanımı, Ortaköy/Anamur.
7. Elife Bal, 1941, Dorukkent / Mersin, ilkokul, ev hanımı, Çağlarca Köyü /Mersin
8. Hatice Avşar, 1944, Gülnar, ilkokul, ev hanımı, Gülnar.
9. Fatma Eren, 1940, Sıraköy, ilkokul, ev hanımı, Sıraköy / Tarsus.
10. Fatma Şen, 1950, Gülnar, ilkokul, ev hanımı, Çortak Köyü /Mut.
11. Döne Aydın, 1940, Çamalan Köyü, ilkokul, ev hanımı, Çamalan Köyü / Tarsus.
12. Fehime Aksekili, 1949, Anamur, ilkokul, ev hanımı, Anamur.
13. Zeynep Kütük, 1958, Mut, ilkokul, ev hanımı, Mut.
14. Ayşe Arslan, 1956, Aydıncık, ilkokul, ev hanımı, Aydıncık.
15. Akile Kol, 1948, Karamşalı Köyü, ilkokul, ev hanımı, Karamşalı Köyü / Erdemli.
16. Çelik, İ., “Nazar, Nazarlık ve İlgili Büyüsel İşlemler”, B.Ü.F.K., Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı 1974, s.177.
17. İnan, A., Tarihte ve Bugün Şamanizm, 3.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.168-171.
18. Örnek, S. V., 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, 2.b., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, s.141-142.
19. Ocak, A. Y., Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.107-119.